

Spraul, H. – Gorjanskij, V. D.: Integriertes Lehrbuch der russischen Sprache. Band 1, 2. Helmut Buske Verlag, Hamburg, 2006, Band 1 270 S., Band 2 284 S.

1. Naše informativní recenze o učebnici H. Spraulové a V. Gorjanského se skládá ze dvou částí. První charakterizuje faktory ovlivňující vznik učebnic ruštiny v současné době a principy a zásady, jimiž se autoři řídili; druhá je jejich konkretizací a ilustrací v učebnici *Integriertes Lehrbuch der russischen Sprache*.

K současné situaci v oblasti vyučování ruštině jakožto cizímu jazyku:

V 90. letech vyvstala nutnost principiálně změnit obsah a prostředky při vyučování ruštině, včetně učebnic. Základní příčiny a faktory, které podmínily tuto situaci, jsou zřejmé i bez zvláštního vysvětlování. Nejdůležitější přitom byla změna reálií související doslova se všemi stránkami života ruské společnosti: ekonomickými, politickými, kulturními, teritoriálními. Bez přehánění lze říci, že za několik málo let se vlast ruštiny stala zcela jinou zemí. Byly přehodnoceny společensko-ekonomické a sociálně-ekonomické názory, důsledkem čehož bylo odmítnutí ideologizace vyučování ruštině jakožto cizího jazyka. Základní část pomůcek a učebnic vytvořených do 90. let a vypracovaných na vysoké úrovni z hlediska lingvistiky i lingvodidaktiky tak z hlediska reálií zastarala.

Změny v zemi provázené ztrátou minulých a vznikem nových reálií, vyvolaly celou řadu inovací v samotné ruštině, což bylo nutno zohlednit v současných pomůckách. Ve zvláštní míře šlo o lexikální rovinu jazyka. Měnila se a mění se sémantická náplň mnoha slov, dochází k obohacení slov o nové významové odstíny i jejich konotace. Aktivizovalo se přejímání cizojazyčného lexika atd. Probíhají významné přesuny v těch lexikálních vrstvách, které ještě nedávno byly jednoznačně zafixovány jako skupiny slov náležející k aktivní nebo pasivní slovní zásobě. Jevy tohoto typu se staly předmětem soustředěného teoretického zkoumání mnoha lingvistů v Rusku i v zahraničí. V menší míře se však věnovala pozornost zdůvodnění aplikace různých lexikálně-sémantických inovací s ohledem na praktické úkoly výuky ruštině v cizojazyčném prostředí. V souvislosti s tím vystupuje do popředí problém výběru nové, resp. sémanticky inovované slovní zásoby a její zařazení do současných pomůcek pro výuku ruštiny. Je zřejmé, že daný problém nelze řešit pouze na základě kvantitativních kritérií. Je třeba zohlednit nejen frekventovanost současných aktuálních „žhavých“ reálií Ruska, ale i perspektivy jejich další transformace, brát v úvahu proměnlivost mnoha současných reálií a odpovídající nestálost jejich pojmenování. Nezhlední-li autoři učebnic tyto požadavky, může postihnout nyní vznikající pomůcky osud učebnic, které vznikaly v Rusku v 60. – 80. letech.

Další podstatnou roli sehrály kvantitativní a kvalitativní změny v počtu studujících ruštinu. V 90. letech se značně snížil počet zahraničních studentů studujících ruštinu v Rusku i v zahraničí. Významně klesl počet zahraničních studentů, absolvujících celé studium na vysokých školách v Rusku. Současně začaly hrát důležitou roli nejrůznější krátkodobé kurzy ruštiny pro cizince a pro takové skupiny byly potřebné nové specializované pomůcky.

Minulostí se stal centrálně určený obsah a centrálně vytvářené lingvisticko-didaktické koncepce učebnic a pomůcek, a také samozřejmě formování autorských kolektivů těchto materiálů. Postupně byla překonána praxe, aby se příprava učebních materiálů realizovala pouze v moskevských vědecko-metodických centrech, což vytvořilo podmínky pro

rozvoj tvůrčí iniciativy na konkrétních vysokých školách a konkrétních katedrách. V současné době si kolektivy vysokoškolských učitelů na jednotlivých vysokých školách uvědomují ve větší míře vlastní odpovědnost za zabezpečení výuky nezbytnými aktuálními materiály a stále častěji připravují vlastní pomůcky. S tím souvisí i zařazování lexikálního a přemíry gramatického materiálu do učebnic podle vlastního uvážení autorů, někdy dokonce v rozporu s dříve uplatňovanými principy, srov. níže charakteristiku učebnice.

Vytváření pomůcek a učebnic je aktuálním úkolem vysokoškolských kolektivů zajišťujících výuku také proto, že právě před nimi stojí úkol vytvořit učební pomůcky na základě materiálu konkrétních geografických a národních podmínek, v nichž probíhá výuka, na základě čehož jsou zařazovány do učebních materiálů lingvorealie.

V poslední době se rozšířila koncepce národně orientované výuky ruštiny, posílila se zainteresovanost při vytváření odpovídajících pomůcek. Vznikají podmínky pro dvoustrannou spolupráci mezi zahraničními a ruskými vysokými školami. Účelnost takové spolupráce kromě zřejmé metodické efektivity je podporována i dalšími argumenty. Za prvé společná práce ruských a zahraničních metodiků je stimulována jejich oboustrannou snahou vytvořit pomůcky, které jsou nezbytné pro partnerské vysoké školy při vyučování studentů, studujících ruštinu na zahraniční vysoké škole, přičemž se pravidelně zdokonalují v ruštině na partnerské vysoké škole v Rusku. Za druhé jsou zajišťovány dobré podmínky pro testování takových učebních pomůcek na obou vysokých školách ruskými i zahraničními pedagogy, což garantuje kvalitní úroveň přípravy pomůcek a jejich následné využití na vysokých školách v Rusku i v zahraničí.

V současnosti je aktuální zásadou, že moderní učebnice cizího jazyka musí být komplexní. Její součástí kromě vlastní učebnice a dalších knih jsou audio-materiály, video-materiály a přílohy využívající počítač. Proto je nezbytné, aby se moderní učebnice cizích jazyků mohly doplňovat a rozšiřovat o další přílohy, které předpokládají především využití počítačů.

2. Příkladem efektivní spolupráce vědecko-metodických kolektivů ruských a zahraničních vysokých škol je vytvoření dvoudílné učebnice *Integriertes Lehrbuch der russischen Sprache* v prvním, ale především ve zcela přepracovaném druhém vydání. Učebnice vznikla díky plodné spolupráci německých a ruských rusistů. Hlavní autorkou a iniciátorkou jejího vzniku je prof. Dr. Hildegarda Spraulová ze Sárské univerzity v Saarbrückenu. V době jejího vzniku působila jako vedoucí oddělení ruského jazyka na fakultě Moderní lingvistiky a překladu této univerzity. Spoluautor učebnice V. Gorjanskij je profesorem univerzity v Rostově n. D., vedoucím katedry ruského jazyka pro zahraniční studenty. Kromě nich se na přípravě učebního kompletu podílela řada učitelů z univerzity v Saarbrückenu a Rostově. Velkým přínosem při formování projektu učebnice a jeho testování byla práce M. Aksjonovové z Moskevské státní univerzity, doc. V. Alymovové z Rostovské státní univerzity a dalších učitelů z univerzit v Lipsku a v Mohuči.

Záměrem autorů bylo vytvořit učebnici, která je profesně zaměřena, je adresována nositelům německého jazyka, začínajícím studovat ruštinu na vysoké škole. Z hlediska konfrontačního se v něm berou v úvahu zvláštnosti studia ruštiny v německém prostředí. Nezbytné komentáře jsou jednak v ruštině, jednak v němčině. Učebnice je určena širokému okruhu uživatelů, především budoucích učitelů a překladatelů, pracovníků sdělovacích prostředků a pracovníků v různých oblastech spolupráce mezi Německem a Ruskem. Jde o úplný základní kurz ruštiny.

Výuka s využitím dané učebnice předpokládá komplexní formování kompetence v oblasti jazyka, řeči a reálií. V souladu s tím jsou vytyčeny cíle: ovládnout základy fonetického, gramatického a slovotvorného systému ruštiny; vytvoření návyků a dovedností nezbytných pro vnímání ústního i písemného projevu a pro ústní a písemnou komunikaci; získávání informací o kulturně-historických, sociálních reáliích, a také o každodenních jevech v životě Ruska.

Ve druhém vydání kompletu bylo třeba provést změny v porovnání s původním projektem, podmíněné tím, jací studenti v současné době studují na katedrách slavistiky a rusistiky v Německu. Většinou jde o studenty příjíždějící ze zemí bývalého Sovětského svazu s různou úrovní znalostí ruštiny. Současně to jsou studenti s velmi omezenou, resp. špatnou znalostí němčiny. Mimo ně přichází malý počet absolventů německých středních škol s nulovou znalostí ruštiny („нулевики“). Němečtí pedagogové mnohokrát zdůrazňovali, že je nezbytné pracovat s těmito dvěma skupinami odděleně. Vzhledem k tomu, že tato doporučení nebyla vzata v úvahu, autoři musili přeskupit materiál celého kompletu, aby bylo možno pracovat v tak různorodém kolektivu studentů, srov. dále. Přitom právě v počátečním období bude studium pro začínající studenty velmi náročné.

Další změna v porovnání s původním záměrem se týkala lingvoreálií. Pozornost je věnována (sice v omezené míře) historii a současnosti, geografii (průmyslová a vědecká centra, oblasti výpočetní techniky), životu mládeže, kultuře, umění, řečové etiketě. Záměrně jsou minimalizována aktuální témata.

Vlastní charakteristika učebnice je obsažena v bodech 2.1. – 2.10:

2.1. Učební soubor tvoří dvoudílná učebnice, k oběma dílům přiložené CD s ozvučenými texty a fonetickými a gramatickými cvičeními („Audio-Übungen“ + Grammatik – Losungstrainer 3.0“ s možností autokorekce) označenými v učebnici příslušnými symboly, dále pak na dvoudílnou učebnici volně navazující doplňkový CD – Rom, tematicky komponovaný „návčičný slovník „Win Vokabel 5.0“ obsahující kromě cca 40 000 lexikálních jednotek i oddíl s nácvikem slovní zásoby recenzované učebnice podle lekcí.

2.2. Oba díly učebnice obsahují předmluvy k prvnímu a druhému vydání, tabulku s přehledem učební látky 1. – 15. lekce v 1. dílu, 16. – 29. lekce ve 2. dílu. Za hlavní částí tvořenou lekcemi je přibližně pětina učebnice věnována materiálu pro domácí práci (převážně s využitím CD). V posledním úseku obou dílů jsou za tabulkou s azbukou dva rusko-německé slovníčky (první se slovní zásobou k jednotlivým lekcím, druhý se stejnými výrazy v abecedním pořádku s číslem lekce jejich prvního výskytu), dále seznamy používaných zkratk, symbolů a literatury, přehledy skloňování číslovek, tvarů přítomného a minulého času sloves a technické informace o CD.

2.3. Jde o zcela přepracované 2. vydání souboru, které autoři realizovali vzhledem k závažným změnám ve skladbě studentů, reáliích i v technických možnostech výuky, jež nastaly za poměrně krátkou dobu od prvního vydání učebnice v r. 1997. Komplex je určen k výuce ruského jazyka na německých školách a) začátečnicků („нулевиков“), absolventů středních škol s maturitou, b) na různém stupni pokročilých příchozích („мигрантов“) z ruského jazykového prostředí ze zemí bývalého Sovětského svazu.

Absolventi vysokoškolského studia jsou budoucí specialisté humanitního zaměření – učitelé, překladatelé a pracovníci v různých sférách německo-ruských styků.

V didaktické koncepci komplexu se autoři hlásí ke Galperinově hypotéze formování kognitivních úkonů po etapách a ve zpracování jazykového materiálu z lingvistického hlediska k strukturalistickému popisu.

2.4. Kromě čtyř úvodních je struktura lekcí s nečetnými výjimkami (např. několik zdvořilostních replik v úvodu 2. – 8. lekce) obdobná. Obsahuje názorné teoretické uvedení a ihned následující procvičování jednoho až pěti jevů z morfologie či syntaxe, vzácněji z lexikologie. Druhý úsek lekce tvoří předtextová cvičení, jejichž charakter je – kromě zpravidla dvou cvičení fonetických – povětšinou opět gramatický. Dále následuje text a nevelký počet posttextových zadání a cvičení vycházejících z textu. Tento úsek je v šesti lekcích zdvojený. Poslední úsek lekcí je věnován skromnému počtu cvičení lexikálních, slovtvorbě a končí rusko-německým slovníčkem, obsahujícím převážně názvy ruských reálií vyskytujících se v lekcích.

2.5.1. Ve velmi krátkém úvodním fonetickém kurzu v 1. – 3. lekci je ozvučené fonetické učivo suprasegmentálního i segmentálního charakteru od samého počátku provázeno nácvikem grafiky. Osvojování ruské abjedy bez grafických a pravopisných chyb a rovněž vypěstování dovednosti čtení je v obou dílech věnována soustavná pozornost v domácí přípravě i v lekcích. (Zaznamenali jsme důsledný postup od mechanického opisování i značně dlouhých textů k řízenému a pak i samostatnému písemnému projevu.)

2.5.2. Melodie ruské věty je dotována již tradičně značným počtem cvičení v obou dílech, zatímco např. rovněž důležitý, zejména počáteční dynamicko-rytmický nácvik víceslabičných slov a slovních spojení (pětislabičná jsou zařazena již na začátku 3. lekce) je značně opomíjen.

2.5.3. Absenci popisu realizace části fonetických prvků při jejich uvádění a nízký počet cvičení např. pro nácvik a automatizaci segmentálních prvků fonetického systému ruštiny nebo pro dynamiku/rytmus chápeme jako důsledek struktury studujících ruštinu na německých vysokých školách. Posluchači – „нулевики“ jsou však v tomto ohledu v nevýhodě.

2.6. Ze struktury lekcí vyplývá, že gramatická látka v nich dominuje. První díl obsahuje elementární morfologii slovních druhů, postupuje se od jmen ke slovesu a uvádějí se základní syntaktické struktury. Gramatické části lekcí druhého dílu vedle rozšiřování sémanticko-gramatických funkcí všech slovních druhů kladou hlavní důraz na osvojování syntaktických struktur. Mezi lekcemi obou dílů jsou výhodné obousměrné odkazy na příslušnou gramatickou látku. Po prezentaci modelu nacvičovaného gramatického jevu a teoretické informací zpravidla v podobě tabulek následují cvičení s ruskou instrukcí (zčásti s potřebným německým překladem, kterého postupně ubývá), se vzorem a materiálem k nácviku jevu. V každé lekci si studenti mají osvojit značný počet nových gramatických jevů. Vzhledem k diametrálně odlišnému charakteru mluvnice němčiny chápeme velkou pozornost, kterou autoři komplexu oprávněně věnují gramatické stavbě ruštiny. Místy však dochází k přílišnému rozfázování gramatického učiva a k předimenzování lekcí teorií a cvičeními, v nichž převažuje tvoření jednotlivých tvarů, zatímco nezřídka chybí jejich využívání v řečových situacích. Postrádáme sekvence propojených cvičení jdoucích od nácviku jazykového prostředku plynule k jeho procvičování v řízených předřečových a konečně samostatných řečových cvičeních.

2.7.1. Slovní zásoba – 1200 a 2000 lexikálních jednotek – odpovídá potřebám realizace cvičení a hlavních textů. Jejich tematika je – až na tři výjimky – zúžena na popis života moskevských vysokoškoláků a zeměvědné či kulturologické reálie, málo jsou zastoupena aktuální témata. Texty trpí jistou monologickou monotónností, chybí žánrová různorodost.

Tento fakt však autoři zčásti kompenzují např. značným počtem minidialogů, úryvků básní a kratších textů v řetězcích cvičení.

Výchozí text v lekcí má vedle informativní funkce nenásilně verbalizovat lexikální a gramatický materiál, z něhož vychází další prezentace jazykových jevů a jejich nácvik v podobě různých cvičení a komunikativních zadání.

Zařazení jednoho nebo dvou hlavních textů ve struktuře lekcí až v jejich poslední části ukazuje, že zde nejsou chápány jako texty výchozí, ale spíše koncové. Rovněž jejich lexikální a gramatický materiál ne vždy koresponduje s nacvičovanými jevy v předcházející mluvnické části lekce, což se projevuje zejména ve druhém dílu.

2.7.2. Nová slova jsou v rusko-německých slovníčcích uváděna překvapivě bez gramatického aparátu, izolovaně a stejně tak jsou ozvučena na CD. Nejsou označeny výrazy určené k receptivnímu osvojení, přičemž je známo, že receptivní slovník studenta může být i dvakrát větší než aktivní. Nácvik lexika v rámci lekcí je skromný, je přesunut do domácí přípravy. Bez dalšího využití v průběhu lekcí zůstaly výrazy z ruské etikety uvedené v záhlaví 2. – 8. lekce.

2.8. Nácviku poslechu, čtení s porozuměním a řízenému písemnému projevu je v komplexu věnována soustavná pozornost. Menší důslednost konstatujeme v rozvíjení komunikativní kompetence studentů, dovednosti samostatného, neřízeného ústního projevu.

2.9. Kladně hodnotíme celkovou grafickou úpravu učebnice; výjimku představuje jen způsob využívání tabulek, který je oprávněný při uvádění nového učiva, ale v řadě cvičení je nadbytečný, nejednotný a ztěžuje orientaci.

2.10. Velký klad souboru představuje ozvučení velké části učebnice realizované mužským a ženským hlasem rodilých mluvčích.

3. Závěr:

I když recenzovaný soubor je určen k výuce ruštiny studentů žijících v německém jazykovém prostředí, i když jde o komplex s odlišnou koncepcí a prioritami, zejména ve volbě, posloupnosti a metodách prezentace a nácviku učiva, jsme přesvědčeni, že bude přínosné a zajímavé pro české rusisty – autory učebnic, pedagogy a studenty – seznámit se s tímto komplexně pojatým dílem svých zahraničních kolegů.

*Běla Neradová
Jana Rufferová*

Použitá literatura:

Spraul, H. – Gorjanskij, V.D.: *Integriertes Lehrbuch der russischen Sprache*. Band 1, 2. Helmut Buske Verlag, Hamburg 2006, Band 1 270 S., Band 2 284 S.

Spraul, H.: „*Integriertes Lehrbuch der russischen Sprache*“ – концепция и реализация. Доклад. Конференция, посвященная созданию пособий по русскому языку как актуальная задача вузовских коллективов. Москва, МГУ, 2007.

Горянский, В.: *Создание пособий по русскому языку как актуальная задача вузовских коллективов*. В сб.: *Modelle der Translation. Grundlagen für Methodik, Bewertung, Computermodellierung*. Peter Lang 1999.